The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'

Η διάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας και η προσφορά εργασίας

Θεόδωρος Π. Λιανός

doi: [10.12681/grsr.487](https://doi.org/10.12681/grsr.487)

Copyright © 1975, Θεόδωρος Π. Λιανός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Λιανός Θ. Π. (1975). Η διάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας και η προσφορά εργασίας. *The Greek Review of Social Research*, 23, 160–165. <https://doi.org/10.12681/grsr.487>

ἡ διάρθρωση τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας καὶ ἡ προσφορὰ ἐργασίας

τοῦ
Θεοδώρου Π. Λιανοῦ

Καθηγητοῦ τῆς Πολιτικῆς
Οἰκονομίας εἰς ΑΣΟΕΕ

Μετάφραση:
Εὐαγγελία Κόσσυβα

1. εἰσαγωγή

Στὴ διαδικασία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως πολλὰς οἰκονομίες τείνουν νὰ διέλθουν μέσα ἀπὸ ἓνα στάδιο, τὸ ὁποῖο τὶς χαρακτηρίζει σὰν «διττὲς οἰκονομίες». Μιὰ διττὴ οἰκονομία συνήθως ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο τομεῖς, ἓνα σύγχρονο καὶ ἓνα παραδοσιακὸ. Ὁ σύγχρονος παρουσιάζει τρία κύρια χαρακτηριστικά: α) ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλου μεγέθους παραγωγικὰς μονάδας ποὺ λειτουργοῦν μετὰ σύγχρονες μεθόδους παραγωγῆς (συνήθως μεθόδους ἐντάσεως κεφαλαίου), β) ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ εἶναι ἐκμισθωμένο καὶ γ) ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία εἶναι ὑψηλὴ καί, κατὰ συνέπεια, οἱ μισθοὶ εἶναι σχετικὰ ὑψηλοί.

Ὁ παραδοσιακὸς τομέας χαρακτηρίζεται, ἀντίστοιχα, ἀπὸ α) παραγωγικὰς μονάδας μικροῦ μεγέθους, β) οἰκογενειακὴ ἐργασία σὰν κύρια πηγὴ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καὶ γ) χαμηλὴ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία καὶ σχετικὰ χαμηλοὺς μισθοὺς.

Ἡ δυαδικὴ φύσις τῶν ἀναπτυσσομένων οἰκονομιῶν εἶναι γενικὰ παραδεκτὴ καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία¹ εἶναι ὀγκώδης. Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ συχνὰ παραβλέπεται εἶναι ἡ συνύπαρξις τεχνολογικὰ προοδευομένων καὶ καθυστερημένων παραγωγικῶν μονάδων μέσα στὴν ἴδια βιομηχανία καί, κυρίως, στὸν σύγχρονο τομέα τῆς οἰκονομίας. Ἐτσι, εἶναι ἀπαραιτήτο νὰ κάνουμε τὴ διάκρισι ἀνάμεσα στὸν οἰκονομικὸ καὶ στὸν βιομηχανικὸ δυαδισμό. Στὴ μελέτῃ αὐτῇ θ' ἀσχοληθούμε μετὰ τὸν βιομηχανικὸ δυαδισμό, ὅπως, ἀκριβῶς, ἐφαρμόζεται στὸν τομέα τῆς μεταποιήσεως, στὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως, δὲν ἔχουμε τὴν πρόθεσιν νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ θέμα τοῦ βιομηχανικοῦ δυαδισμοῦ στὸν τομέα τῆς μεταποιήσεως. Τὸ ἐνδιαφέρον μας στρέφεται κυρίως στὶς ἐπιπτώσεις τῆς ὑφισταμένης βιομηχανικῆς διάρθρωσεως σχετικὰ μετὰ τὴν κατανομὴ τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν ἀφ' ἑνός, καί, ἀφ' ἑτέρου, εἰδικώτερα στὴν ἀποδοτικότητα γιὰ τὴ χρησιμοποίησιν τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀποδοτικῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας παραμένει πάντοτε σπουδαῖο, ἀλλὰ ἀποκτὰ ἰδιάζουσα σημασία στὴν περίπτωσιν τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ποὺ λειτουργεῖ, σήμερα, σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα ἀπασχολήσεως. Αὐτὴν τὴ στιγμὴ, φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ, κυρίως μετὰ τῶν ἐργοδοτῶν, μιὰ κάποια ἀνησυχία σχετικὰ μετὰ τὸ ἐνδεχόμενο σοβαρῶν ἐλλείψεων στὸ ἐργατικὸ δυναμικόν, ἐλλείψεων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀναγκάσουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τομέως τῆς μεταποιήσεως. Εὐρισκόμενοι ἀντιμέτωποι μετὰ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ καὶ συνηθισμένοι

1. Βλέπε γιὰ παράδειγμα τὶς μελέτες τῶν Fei καὶ Ranis (3), Jorgenson (4), Lewis (5), Lutz (6) καὶ Watanade (11), ὅπου ὑπάρχει ἐκτενέστερη βιβλιογραφία.

νά λειτουργούν με άφθονο εργατικό δυναμικό, πολλοί οργανισμοί εργοδοτών έχουν προτείνει μέτρα αύξησης της προσφοράς εργασίας. Μερικά από τὰ μέτρα αυτά είναι λογικά και μερικά όχι. Για παράδειγμα, ή εισαγωγή ξένων εργατών έχει προταθί σαν πηγή εργατικού δυναμικού. Είναι εύκολο—πέρα, όμως, από τόν σκοπό αυτής της μελέτης—νά δειχθί ότι αυτή ή πρόταση, με τίς παροδές συνθήκες και από τη σκοπιά της εθνικής οικονομικής πολιτικής, εγγίζει τὰ όρια της παραφροσύνης.

Ο σκοπός αυτής της μελέτης είναι νά επισύρη την προσοχή εκείνων που διαμορφώνουν την οικονομική πολιτική στη μεγάλη άφθονία τού διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, που θά μπορούσε νά άποδευθεί με κατάλληλη αναδιοργάνωση τού τομέως της μεταποίησης και νά χρησιμοποιηθί άλλοι.

2. ό δυαδισμός στόν τομέα της μεταποίησης

Ο βιομηχανικός δυαδισμός μπορεί νά αναφέρεται στην κατά μέγεθος κατανομή τών επιχειρήσεων και τών παραγωγικών μονάδων. Είναι προτιμότερο νά εξετάζη κανείς την κατανομή τών παραγωγικών μονάδων παρά τών επιχειρήσεων έφ' όσον ή παραγωγική μονάδα άποτελεί την εγκατάσταση και μολοντί ή διαδικασία λήψως αποφάσεως μπορεί νά εκτελεσθί στί επίπεδο τών επιχειρήσεων, κάθε φορά που μιá επιχείρηση έχει περισσότερες από μιá παραγωγικές μονάδες. Εύτυχως, τὰ διαθέσιμα στοιχεία για την εξέταση τού προβλήματος πού μς άπασχολεί έχουν συλλεγί σέ επίπεδο παραγωγικής μονάδος, αλλά, δυστυχώς, οι σχετικές μεταβλητές, όπως ή άπασχόληση, ή προστιθέμενη άξία κ.λπ. κατατάσσονται και αναφέρονται σέ δύο μόνο μεγέθη παραγωγικών μονάδων.

Έτσι, έχουμε μεγάλην κλίμακος παραγωγικές μονάδες, πού άπασχολούν κατά μέσο όρο 10 ή περισσότερα άτομα, και μικρής κλίμακος παραγωγικές μονάδες, πού άπασχολούν λιγώτερα από 10 άτομα, κατά μέσο όρο.

Παρ' όλα αυτά, τὰ διαθέσιμα στοιχεία είναι έπαρκή για νά δείξουν τόν δυαδικό χαρακτήρα της ελληνικής βιομηχανίας και τη διατήρησή του στί πέραςμα τού χρόνου.

Οι πίνακες 1 και 2 περιέχουν τόν αριθμό παραγωγικών μονάδων, τού επίπεδο άπασχολήσεως, την προστιθέμενη άξία και την κατά κεφαλή προστιθέμενη άξία κατά μέγεθος παραγωγικής μονάδος για τó 1959 και τó 1969, άντιστοίχως. Οι πίνακες είναι σωφείς αλλά πρέπει νά σημειωθί ότι, παρά τó γεγονός ότι ή κατά κεφαλή προστιθέμενη άξία στίς μεγάλες παραγωγικές μονάδες, είναι περισσότερο από δύο φορές μεγαλύτερη από την προστιθέμενη άξία στίς μικρές παραγωγικές μονάδες τó 1959, έν τούτοις ό μικρής κλίμακος κλάδος μεταποίησης

έχει διατηρήσει την άναλογία του τόσο στί αριθμό τών παραγωγικών μονάδων όσο και στί επίπεδο της άπασχολήσεως. Στην πραγματικότητα, σέ άπόλυτες τιμές, έχει αύξησει τó μέγεθος του όσον άφορά τόν αριθμό τών παραγωγικών μονάδων και

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Αριθμός επιχειρήσεων, άπασχόληση, προστιθέμενη άξία και κατά κεφαλή προστιθέμενη άξία στην ελληνική βιομηχανία, 1959

	Μεγάλης κλίμακος τομείς μεταποίησης		Μικρής κλίμακος τομείς μεταποίησης		Σύνολο
	Από-λυτη άξία	Πο-σο-στόν	Από-λυτη άξία	Πο-σο-στόν	
1. Αριθμός επιχειρήσεων	5.851	6	100.368	94	106.219
2. Απασχόληση (σέ χιλιάδες)	197	45	243	55	440
3. Προστιθέμενη άξία (σέ έκ. δρχ.)	9.142	67	4.552	33	13.694
4. Κατά κεφαλή προστιθέμενη άξία (σέ χιλ. δρχ.)	46,4	—	18,7	—	31,2

Πηγή: Βλέπε τó (8) της βιβλιογραφίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Αριθμός επιχειρήσεων, άπασχόληση, προστιθέμενη άξία και κατά κεφαλή προστιθέμενη άξία στην ελληνική βιομηχανία, 1969

	Μεγάλης κλίμακος τομείς μεταποίησης		Μικρής κλίμακος τομείς μεταποίησης		Σύνολο
	Από-λυτη άξία	Πο-σο-στόν	Από-λυτη άξία	Πο-σο-στόν	
1. Αριθμός επιχειρήσεων	6.356	5	112.968	95	119.324
2. Απασχόληση (σέ χιλιάδες)	233	47	259	53	492
3. Προστιθέμενη άξία (σέ έκατομ. δρχ.)	30.514	76	9.403	24	39.917
4. Κατά κεφαλή προστιθέμενη άξία (σέ χιλ. δρχ.)	131,0	—	36,3	—	81,1

Πηγή: Βλέπε τó (7) της βιβλιογραφίας.

όσον άφορά τó επίπεδο άπασχολήσεως στην περίοδο 1959 - 1969.

Αν και ή μικρή άναλογία μεγάλων παραγωγικών μονάδων μπορεί νά εξηγηθί από τó γεγονός ότι ό έκβιομηχανισμός της ελληνικής οικονομίας είναι στίς άπαρχές του, έν τούτοις ή επιμονή μιáς ύψηλης άναλογίας μικρών παραγωγικών μονάδων σέ μιá

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

	Μεγάλης κλίμακος τομὲς μεταποιήσεως						Μικρῆς κλίμακος τομὲς μεταποιήσεως						Σύνολο
	30 άτομα ἢ περισ- σότερα 'Απόλυτη ἀξία	%	20-29 ἄτομα 'Απόλυτη ἀξία	%	10-19 ἄτομα 'Απόλυτη ἀξία	%	5-9 ἄτομα 'Απόλυτη ἀξία	%	4 ἄτομα ἢ λιγώτε- ρα 'Απόλυτη ἀξία	%			
1. Ἀριθμὸς ἐπιχειρήσεων	1.515	1,3	1.035		0,9	3.806	3,2	8.769	7,4	104.199	87,3		119.324
2. Ἴδιοκτῆται καὶ ἄμισθοι ἐργάτες-μέλη τῆς οἰκογενείας	1.368	0,8	1.419		0,8	6.499	3,9	15.946	9,6	141.217	84,8		166.449
3. Ἐμισθοὶ ἐργάτες	155.259	47,6	22.690		7,0	46.157	14,2	38.863	11,9	62.913	19,3		325.882
4. Συνολικὴ ἀπασχόληση	156.627	31,8	24.119		4,9	52.656	10,7	54.809	11,1	204.130	41,5		492.331
5. Ἐτήσια ἄμειβα καὶ καταβαλλόμενοι μισθοὶ (σὲ ἐκ. δρχ.)	8.095	58,9	921		6,7	1.689	12,3	1.282	9,3	1.755	12,8		13.742
6. Προστιθεμένη ἀξία (σὲ ἐκ. δρχ.)	23.872	59,8	2.203		5,5	4.438	11,1	3.351	8,4	6.052	15,2		39.917
7. Κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένη ἀξία (σὲ χιλ. δρχ.)	152,41	—	91,34		—	84,28	—	61,14	—	29,65	—		81,08

Πηγή: Βλέπε τὸ (7) τῆς βιβλιογραφίας.

περίοδο ἔντεκα χρόνων ταχείας οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἀναμφίβολα ἀντικατοπτρίζει ἓνα πολὺ πλοκο οἰκονομικὸ, κοινωνικὸ καὶ θεσμικὸ περιβάλλον, πὺ ἐπιτρέπει στὶς μικρὲς καὶ λιγώτερο ἀποδοτικὰς ἐπιχειρήσεις νὰ συνυπάρχουν, παράλληλα, μὲ τὶς μεγάλες καὶ περισσότερο ἀποδοτικὰς.

Φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τοὺς πίνακες 1 καὶ 2 ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένη ἀξία στὸν μικρῆς κλίμακος τομέα τῆς μεταποιήσεως ἔχει αὐξηθῇ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1959-1969, περίπου 82 %, ἐνῶ στὸν μεγάλῃς κλίμακος τομέα μεταποιήσεως ἔχει αὐξηθῇ περίπου 138 % μέσα στὴν ἴδια περίοδο. Ἡ ἐξήγηση αὐτῆς τῆς διαφορᾶς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν σκοπὸ τῆς παρούσης μελέτης, ἀλλὰ, βασιζόμενοι στὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, πιστεύουμε ὅτι τὸ φαινόμενο σχετίζεται μὲ τὶς ἐντατικὲς χρήσεις κεφαλαίου μεθόδους παραγωγῆς πὺ χρησιμοποιοῦν οἱ μεγάλες μᾶλλον παρὰ οἱ μικρὲς παραγωγικὲς μονάδες.

Περὶσσότερες καὶ λεπτομερέστερες παρατηρήσεις εἶναι διαθέσιμες γιὰ τὸ ἔτος 1969 καὶ παρουσιάζονται στὸν πίνακα 3. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ μεγάλῃς πλειοψηφία τῶν παραγωγικῶν μονάδων (87 %) ἀπασχολεῖ τέσσερα ἄτομα ἢ λιγώτερα. Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία τοῦ μικρῆς κλίμακος τομέως μεταποιήσεως, 104 χιλιάδες παραγωγικὲς μονάδες ἀπασχολοῦν 204 χιλιάδες ἐργάτες (41,5 % τῶν συνολικῶς ἀπασχολουμένων), ἀπὸ τοὺς ὁποίους 141 χιλιάδες (κατὰ προσέγγισιν 69 %) εἶναι ἰδιοκτῆτες καὶ ἄμισθοι ἐργάτες-μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ πλευρᾷ, παραγωγικὲς μονάδες μὲ 30 ἄτομα ἢ περισσότερα ἀποτελοῦν μόνον τὸ 1,3 % τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν παραγωγικῶν μονάδων καὶ ἀπασχολοῦν περί-

που 157 χιλιάδες ἐργάτες (32 % τῶν συνολικῶς ἀπασχολουμένων), ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνον χίλιοι εἶναι ἰδιοκτῆτες καὶ ἄμισθοι ἐργάτες-μέλη τῆς οἰκογενείας. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ μικρῆς κλίμακος κλάδος μεταποιήσεως εἶναι κατ' ἐξοχὴν οἰκογενειακὴ ἐπιχείρηση.

Σχετικὰ μὲ τὴν προστιθεμένη ἀξία, τὰ ἡμερομίσθια καὶ τοὺς καταβαλλόμενους μισθοὺς, οἱ παραγωγικὲς μονάδες μὲ 30 ἄτομα ἢ περισσότερα (1,3 % τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν παραγωγικῶν μονάδων) καταλαμβάνουν τὴν πρώτη θέση μὲ κατὰ προσέγγιση 60 % συμβολή, τόσο σὲ προστιθεμένη ἀξία ὅσο καὶ σὲ ἀμειβὴ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Τελικὰ, ὁ πίνακας 3 δείχνει ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένη ἀξία αὐξάνει ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τῆς παραγωγικῆς μονάδος, ὅπου ἡ μεγαλύτερη αὐξηση πραγματοποιεῖται μεταξὺ τῶν δύο τάξεων τῆς μικρῆς κλίμακος βιομηχανίας καὶ μεταξὺ τῶν δύο μεγαλύτερων τάξεων τῆς μεγάλῃς κλίμακος βιομηχανίας.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀποδοτικότητα στὴν κατανομὴ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, οἱ πίνακες 1 καὶ 2 διευκρινίζουν ὅτι θὰ ὑπάρξουν μεγάλα περιθώρια γιὰ βελτίωση στὴν κατανομὴ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ μέσα στὸν τομέα μεταποιήσεως ἐὰν ἐνθαρρυνθῇ ἡ δημιουργία μεγάλων παραγωγικῶν μονάδων. Ἀκόμα κι ἂν οἱ δυσκολίες γιὰ τὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ μετασχηματισμοῦ φαίνονται ἀνυπερβλήτες, ἐν τούτοις, τὰ μεγάλα ὄφελῃ ποὺ θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἀποδοτικότητα τῆς ἀνακατανομῆς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν ἀποτελοῦν ἰκανὸ κίνητρο γιὰ τὴν ἐπιδίωξη αὐτοῦ τοῦ μετασχηματισμοῦ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Στατιστικά δεδομένα μεγάλης και μικρής κλίμακος βιομηχανίας κατά κλάδο, 1969

Κλάδοι	Μεγάλης κλίμακος τομείς μεταποιήσεως				Μικρής κλίμακος τομείς μεταποιήσεως					
	Αριθμός επιχειρ.	Προστιθ. άξια (σε εκ. δρχ.)	Μέση έτησια άπασχ.δύ.	Κατά κεφ. προστ. αξ. (σε χιλ. δρχ.)	Αριθμός επιχειρ.	Προστιθ. άξια (σε εκ. δρχ.)	Μέση έτ. άπασχ.δύ.	Κατά κεφ. προστ. αξ. (σε χιλ. δρχ.)	Στήλη 6 Στήλη 4	Στήλη 7 Στήλη 9
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
20. Ειδών διατροφής	1.093	3.607	33.038	109,2	18.797	1.971	49.999	39,4	18.049	31.950
21. Ποτών	122	1.027	5.585	183,9	2.895	2.265	8.122	32,6	1.441	6.681
22. Καπνού	126	1.254	9.774	128,3	22	19	233	81,5	148	85
23. Ύφαντικών ειδών	824	4.553	40.924	111,0	3.600	748	14.391	52,0	6.721	7.670
24. Ειδών ένδυμασίας και υποδήσεως	662	967	14.253	67,8	14.711	1.545	56.290	27,4	22.772	33.518
25. Ξύλου και Φελλού	323	590	6.523	90,4	11.981	549	19.056	28,8	6.073	12.983
26. Επίπλων	245	421	4.876	86,3	7.010	1.000	18.179	55,0	11.587	6.592
27. Χάρτου	107	786	6.380	123,2	220	58	1.530	37,9	471	1.059
28. Έκτυπώσεων και Έκδόσεων	245	974	7.321	124,5	1.684	396	5.933	66,7	3.181	2.752
29. Αερμάτων	242	346	3.883	89,1	1.542	220	4.490	49,2	2.469	2.021
30. Έλαστικών και πλαστικών ειδών	193	11.309	9.134	143,3	688	95	2.544	37,3	663	1.881
31. Χημικών προϊόντων	204	2.965	13.759	215,5	683	115	2.566	44,8	537	2.029
32. Παραγώνων πετρελαίου και άνθρακος	19	818	1.504	543,9	54	16	340	47,0	29	311
33. Προϊόντων εκ μη μετα- λικών ορυκτών	629	2.686	17.852	150,5	4.245	439	16.361	26,8	2.917	13.444
34. Μεταλλουργικών προϊόντων	20	2.466	5.837	422,5	5	1	34	29,4	2	32
35. Προϊόντων εκ μετάλλου	436	1.685	15.134	111,3	11.909	899	25.570	35,2	8.077	17.493
36. Μηχανών και συσκευών εκτός των ηλεκτρικών	318	780	8.659	90,1	1.904	322	6.280	51,3	3.574	2.706
37. Ηλεκτρικών ειδών	202	1.773	11.649	152,2	1.854	115	7.051	16,3	756	6.295
38. Μεταφορικών μέσων	251	1.359	14.638	92,8	6.207	318	13.601	23,4	3.427	10.174
39. Λοιπών ειδών	95	214	2.169	98,2	2.957	316	6.369	49,6	3.202	3.167
Σύνολον	6.356	30.580	233.392	131,02	112.968	9.406	258.939	36,3	96.096	162.843

Πηγή: Βλέπε τὸ (7) τῆς βιβλιογραφίας.

3. τὸ δυνητικὰ διαθέσιμο ἐργατικὸ δυναμικὸ στὸν τομέα τῆς μεταποιήσεως στὴν Ἑλλάδα

Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ προβάλῃ κανεὶς σὲ μιὰ ἐκτίμηση, ἀκόμα καὶ κατὰ προσέγγιση, τοῦ ποσοῦ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, τὸ ὅποιο θὰ μπορούσε νὰ ἀποδευθεθῇ καὶ νὰ ἀπασχοληθῇ ἄλλου, ἐὰν ἡ παραγωγὴ τοῦ μικρῆς κλίμακος τομέως μεταποιήσεως ἐπαραγωγιστοῖτο ἀπὸ μεγάλῃς κλίμακος ἐπιχειρήσεις. Ἡ μετατροπὴ τοῦ μικρῆς κλίμακος σὲ μεγάλῃς κλίμακος κλάδου μεταποιήσεως εἶναι ἐξοπραγματικὴ προσδοκία καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον, δεδομένου ὅτι μικρῆς ἐπιχειρήσεις λειτουργοῦν καὶ συναγωνίζονται με ἐπιτυχία τὶς μεγάλες σ' ὅλες τὶς χώρας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τὸν προηγμένων οἰκονομῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Ὡστόσο, μιὰ ἐκτίμηση τοῦ δυνητικὰ διαθέσιμου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ποῦ αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπασχολεῖται σὲ μικρῆς παραγωγικῆς μονάδες, μπορεῖ νὰ ἀποβῇ χρήσιμη γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς συστήματος κινήτρων καὶ ἀντικινήτρων τὸ σύστημα αὐτὸ θὰ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αὐξηση τοῦ μέσου μεγέθους τὸν παραγωγικὸν μονάδων. Σύμφωνα με τοὺς ὑπολογισμοὺς μας, τὸ δυνητικὰ διαθέσιμο ἐργατικὸ δυναμικὸ εἶναι ἀρκετὰ σημαντικὸ.

Ὁ πίνακας 4 δίδει πληροφορίες σχετικὰ με τὸν ἀριθμὸ τὸν παραγωγικὸν μονάδων, τὴν προστιθεμένη ἀξία, τὴ μέση ἐτησία ἀπασχόληση καὶ τὴν κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία γιὰ τὸν μικρῆς καὶ μεγάλῃς κλίμακος τομέα μεταποιήσεως κατὰ κλάδο, γιὰ τὸ ἔτος 1969. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κατανόησῃ τὸν παραγωγικὸν συντελεστῶν ἡ πρόσθετη πληροφορία ποῦ δίδεται ἀπὸ τὸν πίνακα 4 εἶναι ὅτι, ἂν καὶ ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία εἶναι πάντοτε μεγαλύτερη στὸν μεγάλῃς κλίμακος ἀπὸ ὅτι στὸν μικρῆς κλίμακος τομέα μεταποιήσεως, ἐν τούτοις τὸ ὅψος τῆς διαφοράς ποκίλλει σημαντικὰ μεταξύ αὐτῶν τὸν κλάδων. Ἀς θεωρήσουμε, γιὰ παράδειγμα, τὶς διαφορῆς στὴν ἐπιπλοοία (86,3 ἔναντι 55,0 χιλιάδες δρχ. σὲ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία ἐτησίως), στὴ χαρτοποῖα (123,2 ἔναντι 37,9) καὶ στὶς ηλεκτρικῆς μηχανῆς καὶ συσκευῆς (152,2 ἔναντι 16,3).

Τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ ποῦ χρειάσθηκε γιὰ τὴν παραγωγή τοῦ 1969 στὸν μικρῆς κλίμακος τομέα μεταποιήσεως, με τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ μεταποίησῃ αὐτὴ ἐπαραγωγιστοῖτο κάτω ἀπὸ τὶς τεχνολογικῆς καὶ ὀργανοτικῆς συνθήκες ποῦ ἐπικρατοῦν στὸν μεγάλῃς κλίμακος τομέα μεταποιήσεως, μπορεῖ νὰ βρεθῇ ἂν διαιρέσουμε τὴν προστιθεμένη ἀξία

τῆς στήλης 6 μὲ τὴν κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία τῆς στήλης 4. Τὸ ἀποτελεσμα φαίνεται στὴ στήλη 9, ἣ ὅποια δείχνει ὅτι, ἂν ὁ ὅγκος τῆς παραγωγῆς στὴν μικρῆς κλίμακος βιομηχανία ἐπαραγωγιοποιεῖτο ἀπὸ μεγάλης κλίμακος βιομηχανία, θὰ ἀπαιτοῦσε περίπου 96 χιλιάδες ἐργάτες. Ἄν ἀφαιρέσουμε αὐτὸ τὸν ἀριθμὸ ἀπὸ τὸ πραγματικὰ ἀπασχολούμενο ἐργατικό δυναμικὸ, θὰ ἔχουμε μιὰ ἐκτίμηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ μεταφερθοῦν σὲ ἐναλλακτικὰ παραγωγικὰ ἀπασχολήσεις. Ἡ στήλη 10 τοῦ πίνακος 4 παρέχει αὐτὴ τὴν πληροφορία κατὰ βιομηχανικὸ κλάδο. Γιὰ ὁλόκληρη τὴ Βιομηχανία ὁ ἀριθμὸς τῶν δυναμένων νὰ μεταφερθοῦν ἐργατῶν ἦταν τὸ 1969 περίπου 163 χιλιάδες.

Ὅπως ἀνεφέρθη προηγουμένως, οἱ μικροὺ μεγέθους ἐπιχειρήσεις ἔχουν ἐπιδείξει ἀξιοσημείωτη ἱκανότητα νὰ ἐπιβιώνουν καὶ νὰ λειτουργοῦν, παράλληλα μὲ τὶς μεγάλες. Ἐπιχειρήσεις μὲ λιγώτερος ἀπὸ 10 ἐργάτες, ἀπασχολοῦν 15% τῶν συνολικῶς ἀπασχολουμένων στὴν Ἰαπωνία (1960), 4% στὶς ΗΠΑ (1958), καὶ λιγώτερο ἀπὸ 4% στὴ Μεγάλη Βρετανία (1951).¹ Ἐπομένως, θὰ ἦταν ἀνεδαφικὸ νὰ περιμένει κανεὶς πλήρη ἐξάλειψη τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων στὴν Ἑλλάδα. Ἀν ὑποθέσουμε ὅτι, στὰ ἐπόμενα 10 χρόνια, μὲ ἀφετηρία τὸ 1969 καὶ κάτω ἀπὸ τὴν παρούσα πίεση τῆς ἐργασίας τὸ ποσοστὸ τῶν ἀπασχολουμένων στὸν μικρῆς κλίμακος τομέα μεταποιοῦσε μειώνεται σὲ 30%, τότε τὸ ἀπόλυτο ἐπίπεδο τῆς ἀπασχολήσεως θὰ εἶναι 147 χιλιάδες. Ἀποδεσμεύονται, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, 112 χιλιάδες ἐργαζόμενοι. Αὐτὸ θὰ ἰσχύει ἔστω καὶ ἂν τὸ ἐπίπεδο παραγωγῆς διπλασιασθῇ, ἐπειδὴ ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία ἔχει καὶ αὐτὴ διπλασιασθῇ (βλέπε πίνακες 1 καὶ 2). Ἐξετάζοντας τὸν μεγάλης κλίμακος τομέα μεταποιοῦσε ἡ προστιθεμένη ἀξία μεταξὺ τοῦ 1959 καὶ 1969 ἔχει αὐξηθῇ κατὰ 191%, ἥτοι ἀπὸ 9.142 σὲ 26.645 ἑκατομμ. δρχ., ἐνῶ ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία ἔχει αὐξηθῇ κατὰ 146%, ἥτοι ἀπὸ 46,4 σὲ 114,1 ἑκατ. δρχ. Στὰ 1979, δέκα χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1969, ἂν συμβοῦν οἱ ἴδιες μεταβολές, τὸ ἐπίπεδο τῆς προστιθεμένης ἀξίας θὰ εἶναι περίπου 77.300 ἑκατ. δρχ., μιὰ αὐξηση δηλ. 191%, καὶ ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία 281,4 χιλιάδες δρχ., δηλ. μιὰ αὐξηση 146%. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, τὸ ποσὸν τοῦ ἀπαιτουμένου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ θὰ εἶναι 303 χιλιάδες ἐργάτες, δηλ. 70 χιλιάδες ἐργάτες περισσότεροι ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ἀπασχολήσεως τοῦ 1969. Ἄν ἀφαιρέσουμε τὶς 70 ἀπὸ τὶς 112 χιλιάδες, ἔχουμε ἓνα ὑπόλοιπο 42 χιλιάδες ἐργάτες τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς οἰκονομίας.

Φυσικὰ, κάτω ἀπὸ διαφορετικὰς προϋποθέσεις, θὰ προκύψῃ μιὰ διαφορετικὴ ἐκτίμηση. Ὡστόσο, ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν τῶν ὑπολογισμῶν εἶναι νὰ

διευκρινισθῇ ὅτι, κάτω ἀπὸ λογικὰς καὶ ρεαλιστικὰς προϋποθέσεις, μιὰ πολιτικὴ ἐνθαρρύνσεως τῆς μετατροπῆς τῶν μικρῶν σὲ μεγάλες παραγωγικὰς μονάδες, μαζί μὲ τὰ ἄλλα ὀφέλη, θὰ δημιουργήσῃ ἄρκετὸ διαθέσιμο ἐργατικὸ δυναμικὸ γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐξανομένου ἐπιπέδου παραγωγῆς.

4. συμπερασματικὰς παρατηρήσεις

Ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀποδεικνύεται σαφῶς τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει μιὰ σημαντικὴ ποσότητα ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ποὺ τώρα ἀπασχολεῖται στὸν μικρῆς κλίμακος τομέα μεταποιοῦσε, ποῦ, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες, μπορεῖ νὰ ἀποδεσμευθῇ καὶ νὰ χρησιμοποιηθῇ σὲ ἄλλους παραγωγικοὺς τομεῖς. Ἡ, μὲ ἄλλο τρόπο, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς μπορεῖ νὰ αὐξηθῇ χωρὶς νὰ εἰσαχθῇ πρόσθετο ἐργατικὸ δυναμικὸ, ἐφ' ὅσον τὸ μέσο μέγεθος τῶν βιομηχανικῶν παραγωγικῶν μονάδων αὐξάνει (παράλληλα μὲ τὶς ἄλλες ἀναγκαῖες οργανωτικὰς μεταβολές).

Ἐν ὧσι τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένη ἀξία αὐξάνει ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἐνδεικνυομένη πολιτικὴ ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τοὺς πρὶν πάνω ὑπολογισμοὺς, εἶναι: ἡ ἀναμενόμενη καὶ ἐπιθυμητὴ ἀνάπτυξη τοῦ τομέως μεταποιοῦσε νὰ μὴ βασίζεται στὴν πολιτικὴ τῆς ἀφθονίας τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον στὴν πολιτικὴ τῆς διαρθρωτικῆς ἀναδιοργανώσεως. Ἐάν ἐπιτευχθῇ ἀποτελεσματικὴ ἀναδιοργάνωση, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ κλάδου τῆς μεταποιοῦσε δὲν θὰ δεσμεύεται σοβαρὰ ἀπὸ τὴ σπάνι τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Ὑπάρχουν ἄλλα πολὺ γνωστὰ πλεονεκτήματα, καθὼς ἐπίσης καὶ μειονεκτήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν μεγάλης κλίμακος ἐπιχειρήσεις.² Ἰσως, τὸ πρὶν σημαντικό πλεονεκτήμα γιὰ τὸν ἑλληνικὸ τομέα μεταποιοῦσε εἶναι ἡ μείωση τῶν κόστους παραγωγῆς, κατὰ μονάδα προϊόντος, ἡ ὅποια, ὅπως εἶναι φυσικὸ, εἶναι τὸ ἀντίστροφο τῆς μεγάλης κατὰ κεφαλὴ προστιθεμένης ἀξίας.

Δοθέντος τοῦ διεθνoῦς συναγωνισμοῦ τόσο στὶς ἐσωτερικὰς ὅσο καὶ στὶς ἑξένης ἀγορές, ἡ μείωση τῶν κόστους φαίνεται νὰ ἔχῃ ζωτικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς Ἑλληνικῆς Βιομηχανίας.

Ἐνα ἄλλο ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα, ποὺ εὐνοεῖ τὶς μεγάλες ἐπιχειρήσεις εἶναι ὅτι μιὰ μεγάλῃ ἐπιχείρησι ἔχει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα νὰ ἀφιερώσῃ σημαντικὰ ποσὰ παραγωγικῶν συντελεστῶν γιὰ ἔρευνα, ἡ ὅποια πρὸς γὰρ τὸ ἐφαρμοζόμεν ἐπίπεδο τεχνολογίας, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη νέων καὶ προφανῶς καλυτέρων προϊόντων.

Φυσικὰ, γιὰ τὴν ὥρα, αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα δὲν ἔχει

1. Βλέπε, Boadridge (1), πίνακες 12, σελ. 50.

2. Βλέπε, Denison (2) Κεφάλαιον 18, Slichter (9) καὶ Stigler (10).

πρακτική αξία στην περίπτωση των επιχειρήσεων του κλάδου μεταποίησης, αλλά θα μπορούσε να έχει στο μέλλον, και θέλουμε να ελπίζουμε, όχι στο άπώτερο. Από την άποψη της πολιτικής εισοδημάτων, ή μεταβλητή που αντιστοιχεί στην ύψηλή κατά κεφαλή προστιθέμενη αξία είναι το ύψηλό επίπεδο των μισθών. Για όποιουσδήποτε λόγους—ύψηλο όρια-κό προϊόν της εργασίας ή ικανότητα των επιχειρήσεων να πληρώνουν κ.λπ.—οί μεγαλύτερες επιχειρήσεις, συνήθως, πληρώνουν τους μεγαλύτερους μισθούς. Έπομένως, μία πολιτική που ενθαρρύνει τις μεγαλύτερες παραγωγικές μονάδες θα έχει και ένα εξισωτικό αποτέλεσμα στην κατανομή της άμοιβής της εργασίας.

Από την άλλη πλευρά, ή παρατηρούμενη τάση για μεγάλες επιχειρήσεις επικρίνεται με το επιχείρημα ότι θα σιγή την παρέκκλιση από τον ανταγωνισμό, μία και θα είναι ευκολότερο για λιγότερες επιχειρήσεις να συνεργασθούν και να περιορίσουν τον συναγωνισμό μεταξύ τους, με δυσμενή αποτελέσματα στον καταναλωτή. Αυτό είναι, βεβαίως, ένα σοβαρό επιχείρημα, αλλά έχει περιορισμένη πρακτική αξία για τον κλάδο της μεταποίησης στην Ελλάδα.

Ας σημειωθεί ότι για τις βιομηχανίες με πλεόνασμα εργατικού δυναμικού όπως είδω διατροφής, ένδυμας και υποδήσεως, ξύλου και φελλού, προϊόντων εκ μη μεταλλικών και μεταλλικών ορυκτών, ό αριθμός των παραγωγικών μονάδων άνερχεται σε χιλιάδες (βλ. πίνακα 4).

Συμπερασματικά, ή γνώμη του συγγραφέα είναι ότι ένα σχέδιο οικονομικής πολιτικής, με κίνητρα και αντικίνητρα τα όποια θα ενθάρρυναν τις μεγάλες επιχειρήσεις, θα ήταν εύεργετικό όσον αφορά

- 1) την άποδοτικότητα της χρησιμοποίησης του εργατικού δυναμικού, του όποιου ή σχετική άφθονία περιορίζεται,
- 2) το κόστος παραγωγής κατά μονάδα προϊόντος και
- 3) την κατανομή της άμοιβής της εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Broadbridge, Seymour, *Industrial Dualism in Japan*, Frank Cass and Co., London, 1966.
2. Denison, Edward F., *Why Growth Rates Differ*, The Brookings Institution, Washington D. C., 1967.
3. Fei, John C.H. and Gustav Ranis, «Agrarianism, Dualism, and Economic Development» in I. Adelman and E. Thorbecke (Eds): *The Theory and Design of Economic Development*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966.
4. Jorgenson, Dale W., «Testing Alternative Theories of the Development of a Dual Economy» in I. Adelman and E. Thorbecke (Eds): *The Theory and Design of Economic Development*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966.
5. Lewis, W.A., «Economic Development with Unlimited Supplies of Labor», *Manchester School*, vol. XXII, May 1954.
6. Lutz, Vera, *Italy: A Study in Economic Development*, Oxford University Press, London, 1962.
7. Έθνική Στατιστική Έπηρεσία της Έλλάδος, *Στατιστική Έπετηρίδες της Έλλάδος 1961 και 1971*, Αθήνα.
8. Έθνική Στατιστική Έπηρεσία της Έλλάδος, *Αποτελέσματα του έτους 1959 έτησας βιομηχανικής έρευνας*, Αθήνα, 1962.
9. Slichter, S. H., «In Defense of Bigness in Business», in E. Mansfield (Ed.): *Monopoly Power and Economic Performance*, W.W. Norton and Co., New York, 1964.
10. Stigler, G. J., «The Case against Big Business» in E. Mansfield (Ed.): *Monopoly Power and Economic Performance*, W. W. Norton and Co., New York, 1964.
11. Watanabe, T., «Economic Aspects of Dualism in the Industrial Development of Japan», *Economic Development and Cultural Change*, vol. XIII, April, 1965.